

ОБРАЗ ПОЛЬЩІ І ПОЛЯКІВ У НІМЕЦЬКІЙ ГРОМАДСЬКІЙ ДУМЦІ НАПРИКІНЦІ ХХ СТОЛІТТЯ

О.А. Неприцький

АНОТАЦІЯ

Образ Польщі і поляків у німецькій громадській думці наприкінці ХХ століття формувався під впливом таких факторів як розпад радянського блоку, економічні труднощі початку 1990-х років, демократичні перетворення і прагнення до європейської інтеграції Польщі, об'єднання Німеччини, вибіркова увага засобів масової інформації тощо. Відсутність чітко вираженого образу поляків і Польщі у німецькій масовій свідомості залишала можливість для подальших змін, хоча стереотипи сприйняття сусідніх народів змінюються повільно і важко.

Ключові слова: Польща, Німеччина, імідж, образ, громадськість, стереотип.

Після розпаду соціалістичного табору Польща чітко визначилася із прозахідною орієнтацією зовнішньополітичного вектора. Захід для Польщі – це була, перш за все, Німеччина, із якою потрібно було налагоджувати відносини. Імідж Польщі і поляків у німецькій громадській думці став чинником формування двосторонніх відносин міжнародних взаємин на загальноєвропейському рівні.

Джерельну та літературну базу проведення дослідження становлять публікації результатів соціологічних опитувань [1], праці польських вчених, що присвячені іміджу Польщі і поляків у Німеччині (Фалковські М. [2], Оніщук М. [3], Панас А. [4]), де автори опираються на соціологічні дослідження 1990-х та початку 2000-х років та аналіз німецької преси, і відома праця німецького вченого К.Цаймера [5], написана на основі вивчень громадської думки 1991 та 1994-1995 років. У зазначених працях чітко прослідковується два періоди написання. Перший – це середина дев'яностих років минулого століття, і другий – це переддень вступу Польщі до Європейського Союзу. Причому, зв'язок між цими двома зрізами часто упускається, що порушує цілісність картини формування польського образу в суспільній свідомості Німеччини.

Метою даної статті є окреслити образ Польщі і поляків, що склався у Німеччині після розпаду соціалістичного табору та визначити ключові соціально-економічні і політичні чинники, завдяки яким формувався даний образ протягом останнього десятиліття ХХ століття.

Під час існування соціалістичного будівництва контакти поляків були набагато інтенсивнішими із німецьким населенням НДР, ніж ФРН. У Німецькій Демократичній Республіці був поширений стереотип про Польщу і поляків, що формувався під впливом попередніх польсько-німецьких відносин, з одного боку, і необхідністю дружби двох комуністичних режимів, яка стимулювалася Радянським Союзом, з другого. Але ця «дружба» не мала жодного коріння в суспільстві поза межами партійних керівних кіл.

Протягом восьмидесятих років образ Польщі значно погіршився. Коли в східній Німеччині ситуація покращувалася, порівняно з Польщею, на захід ринула хвиля польських емігрантів. В ній можна було виділити дві категорії: люди з вищою освітою, динамічні, прагнення яких на Батьківщині гамувалися комуністичним режимом і бюрократією. Вони швидко знаходили собі роботу. Друга категорія складалася з осіб, які належали до неблагополучних верств населення і однозначно шкодили формуванню позитивної громадської думки про Польщу і поляків.

Польща потрапила до ключових тем, які обговорювалися в західнонімецькій громадській думці із появою «Солідарності» у 1980 році. Перед мешканцями ФРН відкрився новий образ Польщі, який ідентифікувався на тлі всього іншого однотипного соціалістичного табору. Польща і все, з нею пов'язане, почало асоціюватися з патріотизмом та антикомунізмом, релігійністю, громадянською активністю і прагненням до свободи. Спонтанно виникла акція надсилання посилок із провізією та вантажівок із різною допомогою для мешканців далекої, для більшості німців, країни. Це свідчило про глибоку симпатію до польського народу. При цьому одразу після оголошення воєнного стану у Польщі всі контакти на державному рівні були заморожені.

Коли у Польщі виникла «Солідарність», влада НДР стимулювала антипольські стереотипи, які мали не допустити, щоб демократичний рух перекинувся на східну Німеччину. Поляків представляли в засобах масової інформації як ледарів, що не хочуть працювати, а тому страйкують. А це, у свою чергу, призведе до спаду виробництва, що негативно відобразиться на міжнародних поставках і буде відчутно нестачею товарів широкого вжитку на ринку НДР. Агенти «Штазі» повсюди в барах і кав'ярнях розповідали анекдоти, в яких висміювали поляків. Така активна антипольська кампанія не могла минути безслідно.

Негативний образ Польщі наприкінці вісімдесятих років значно підсилювався через нелегальну торгівельну діяльність поляків на німецькій території. Вони скуповували дешеві продовольчі і промислові товари на території НДР та перепродували в кілька разів дорожче в Західному Берліні. Після відставки Хонекера, уряд Модрова запровадив обов'язкове пред'явлення посвідчення особи при придбанні товарів, щоб купувати могли лише громадяни НДР.

Але був присутній і інший, альтернативний образ Польщі у німецькому суспільстві. Його формували діячі, пов'язані із церковними організаціями. Вони, часто, на відміну від офіційної політичної лінії НДР, відчували історичну відповідальність за нацистську Німеччину. Позитивний імідж Польщі створювала німецька інтелігенція, яка ознайомила із польською літературою під час навчання або з власного інтересу читала німецькі переклади. Будучи однією з літератур «соцтабору», польські твори вирізнялися духом відносної свободи і відкритим поглядом на світ, чим створювали контраст для ндеєрівської духовної задухи і творчого провінціалізму [6].

Після об'єднання Німеччини у 1990 році та розпаду Радянського Союзу Польща набула для німецької політики нового значення. Жодна інша країна не доклала стільки зусиль, щоб Польща була включена до західних структур. Пропольські настрої були серед німецької політичної еліти, фактично, нормою «політичної коректності» [5]. Питання польсько-німецьких кордонів було однозначно вирішено, а договір про

добросусідські відносини (червень 1991 р.) створив оптимальні умови для двосторонніх інтенсивних контактів. І після відміни візового режиму кількість туристів з обох держав стабільно зростала, сприяючи взаємному пізнанню народами один одного.

Подолання комуністичного режиму у Польщі без збройного громадянського конфлікту дало можливість відкрити позитивні риси польських еліт і цілого суспільства. Превалюючими в польському образі стали такі риси, як почуття відповідальності, відкритий підхід до питання соціального устрою під час дискусій «Круглого столу», готовність шукати порозуміння із недавніми політичними ворогами. Однак, політичні негаразди, що настали невдовзі в Польщі, політичне дроблення, постійні урядові кризи істотно послабили таке спонтанне захоплення. Сам Президент Лех Валенса став втіленням суперечностей, що панували у польському суспільстві. Його шанували як людину-символ відважної боротьби за громадянські права і свободи. Але як Президент він виявився непередбачуваний у своїх рішеннях і не зміг посприяти структурній консолідації нового суспільно-політичного порядку.

Натомість, ідеальним втіленням польсько-німецької дружби, як вважає, Клаус Цаймер, був професор Владислав Бартошевський [5]. Його погляди, незмінні протягом десятиліть, яскраво відображались у виступах і публічних заявах, де він закликав до єдності між поляками і німцями, не дивлячись на те, що сам був в'язнем «Аушвіца» в Освенцимі. А завдяки урочистій промові у Бундестазі з нагоди п'ятдесятої річниці закінчення Другої світової війни він, будучи міністром закордонних справ, піднявся до рангу символу польсько-німецького майбутнього.

Зростання приязності у ставленні німців до поляків, а поляків до німців, отримало своє матеріальне втілення. Показовим є польсько-німецький торговельний баланс, особливо, якщо порівнювати торгові обороти Польщі з іншими країнами-сусідами. Протягом 1990-2007 років торговельні обороти між Польщею і Німеччиною виросли в сім разів і ФРН стала головним зовнішньоторговельним партнером [3]. В 1995 році вперше торговельний оборот з Німеччиною перевершив аналогічний показник із Російською Федерацією, що для пострадянської Польщі мало показове значення.

Тоді ж, із середини 90-х років ХХ століття посилюється інтенсивність прикордонних контактів. Тисячі німців, що мешкали поблизу польського кордону їздили до Польщі, щоб купити дешевший товар, а поляки, у пошуках заробітків, їхали до Німеччини працювати, перш за все, на сезонних роботах у сільському господарстві. Працьовитість і висока мотивація поляків високо цінувалась німецькими роботодавцями.

В 1990-х роках відбувається багато міжнародних обмінів учнівською молоддю. У Польщі, наприклад, активно діють європейські клуби у школах, і учні з польських навчальних закладів знаходили ровесників з Німеччини. Взаємні відвідування зміцнювали стосунки. Вступаючи у комунікацію з польською молоддю, німецьке підростаюче покоління не зовсім виразно уявляло, з ким мають справу. І чим далі від кордону, тим більш розмитий був образ Польщі і поляків. Під час безпосереднього спілкування німецьких і польських учнівських груп з'являлося певне здивування, що ровесник «звідти» був такою самою «цілком нормальною» людиною, і мав дуже подібні інтереси, слухав таку ж музику, носив подібний одяг. Це показувало, що уявлення, які утворилися у німецької молоді про поляків, під час соціалізації далеко не завжди відповідали дійсності. Після візитів до Польщі і проживання в учнівських родин, німецькі школярі відзначали, що у сусідній державі рівень життя значно нижчий, але й звертали увагу на високий рівень польської гостинності.

Яскраві події початку 90-х років – об'єднання Німеччини і припинення існування НДР, «Солідарність», воєнний стан і «Круглий стіл» у Польщі – витіснили, особливо у молодих німців, гостроту сприйняття нацистської окупаційної політики. Якщо повоєнне покоління дуже болісно і з почуттям вини та сорому реагувало на ті події, то

після п'ятдесяти років і стількох яскравих доленосних подій на міжнародній арені, молодь була менш сконцентрована на них і більш відкрита до побудови нових партнерських відносин без історичного тягаря. Хоча, це, звичайно, не змінювало моральну оцінку подій часів Другої світової війни.

Нова ситуація у міжнародних відносинах між Німеччиною і Польщею, багатогранність нових контактів відкрили можливість перегляду образу сусіда. Відповідно до результатів соціологічних досліджень, що проводилися в Німеччині в 1991 році на замовлення журналу «Шпігель», серед негативних рис, які притаманні полякам, називалися такі як: «нерішучі», «ледачі», «поверхневі», «недисципліновані», «провінційні». Серед позитивних рис – «ощадливість», «приязність до дітей». Проте, якщо подивитися на рівень вираження цих характеристик, то він низький, як у позитивних, так і у негативних рис [5]. Як показує досвід, стереотипи змінюються повільно. Тож потрібно зазначити, що, не дивлячись на зростання польсько-німецьких контактів, образ Польщі і поляків у німецькій громадськості був більше негативний, ніж позитивний.

Негативно вплинуло на сприйняття поляків у Німеччині поєднання їх з мафією і крадіжками автомобілів. Злочинні угруповання, які займалися викраденням авто, мали бути інтернаціональними. А національний склад бандформувань визначався географічним шляхом, який мав подолати викрадений автомобіль і прибути, нарешті, чи на Балкани, чи до однієї із країн СНД. Якщо працювала інтернаціональна група на «східний ринок», то вона мала складатись із громадян колишнього Радянського Союзу, німців та поляків, оскільки Польща була транзитною державою. Масла у вогонь додавали засоби масової інформації, в яких поляки з'являлися в образах крадіїв, проститутток та інших непривабливих злочинних елементів.

Польща (країна в цілому) фігурує на шпальтах німецьких газет як однозначно європейська держава, з європейською культурою, історією, що заслуговує на увагу з огляду на свій динамічний розвиток та приєднання до країн Європейського Союзу, але, одночасно, це держава соціальних контрастів, бідна і далека країна [2].

Активні соціальні контакти дев'яностих років ХХ століття, з одного боку, дали можливість німцям пізнати сусідів, поляки ставали ближчими і зрозумілішими, а з іншого боку стимулювали негативні реакції на польських громадян, як на не лише на «крадіїв автомобілів», але й «крадіїв праці». Причому, другим займалися не кримінальні елементи, а добропорядні працюючі поляки. По-перше, у Німеччині працювало багато поляків ще з часів НДР, при тому, що німці могли бути безробітними. А по-друге, прагнення Польщі вступити до Європейського Союзу, яке так підтримувалося Німеччиною на державному рівні, викликало побоювання серед простого населення, що приєднання Польщі до ЄС і лібералізація ринку праці поставить під загрозу працевлаштування корінних німців. Адже приїде дешева робоча сила з Польщі і займе робочі місця, погодившись працювати за нижчу заробітну платню, ніж місцеве населення. Це явище отримало назву «боязнь польського сантехніка».

Відповідно до соціологічного дослідження проведеного в лютому 1994 року, 29% респондентів давали німецько-польським відносинам оцінку «добре» (і жоден не оцінив їх на «дуже добре»). А вже в грудні 1995 року – 2% дали оцінку «дуже добре» і 50% – «добре». За цей же період кількість тих, хто виставляв оцінку «погано» майже не змінилася (зменшилася з 9 до 8 відсотків, що однозначно лежить у межах статистичної похибки), а кількість оцінок «не дуже добре» зменшилася з 54% до 33%. Зміцнення польсько-німецької співпраці підтримували 62% респондентів у 1994 році і 65% – у 1995 році. Відповідно зменшилася і кількість противників такої співпраці з 30 до 26 відсотків. В грудні 1995 року 62% опитуваних висловили підтримку інтеграції Польщі

до європейських структур, 32% виступили проти і 6% – не мало чіткої думки щодо даного питання [5].

У 90-х роках німці формували своє враження про поляків не лише на основі повідомлень власних ЗМІ та знайомства з поляками, що перебували на території Німеччини, але й самі відвідували Польщу (особливо це стосувалося східної Німеччини). Станом на 1995 рік 39% опитуваних громадян, що проживали на східнонімецьких територіях, уже неодноразово були у Польщі, 24% – хоча б один раз, і 34% – не були жодного разу. Внаслідок безпосередніх контактів, опосередкованого отримання інформації та сприйняття історичних стереотипів, 4% німців вважали поляків «дуже симпатичними», 19% – «симпатичними», 33% – «не дуже симпатичними» і 6% – не проявляли симпатії взагалі [5].

В 1991 році в анкеті, де німці оцінювали рівень симпатії до поляків за шкалою від -5 (зовсім не симпатичні) до +5 (дуже симпатичні) середній показник для західної Німеччини становив -0,6, а для східної Німеччини -0,1. В 2006 році середній показник симпатій становив -0,1. Лише в 2011 році, вперше за два десятиліття, цей показник був із плюсом і дорівнював +0,24 [1].

Станом на початок XXI століття майже половина німців (47%) вважали, що поляки не подібні до них, тобто «інші». Тільки 15% респондентів погоджувалися, що у Польщі діє ринкова економіка, більше половини вказували на корупцію і 65% були переконані, що католицька церква має занадто великий вплив. Через десять років після падіння комунізму, а Польща і далі залишалася для багатьох німців країною, що не відповідає західним стандартам в площині громадського, економічного і політичного життя, є «іншою» країною, яка є цивілізаційно відсталою у своєму розвитку. [2].

Описана вище амбівалентність ставлення німців до поляків має не лише негативні, але й позитивні риси, вважає М.Фалковскі – дослідник Інституту Публічних Справ, особливо у поєднанні з широкою відкритістю до пізнання сусідів [2]. Це створювало передумови для подальшого формування позитивного іміджу Польщі і поляків у німецькому суспільстві.

Отже, загальний імідж Польщі і поляків у німецькій громадській думці наприкінці ХХ століття був логічним продовженням стереотипного сприйняття, породженого поразкою Німеччини у Другій світовій війні, холодною війною, утворенням соцтабору та багатьох інших факторів. Але в 90-х роках минулого століття цей образ поступово підлягав змінам під дією нових формотворчих чинників: демократичні перетворення і прагнення до європейської інтеграції Польщі, об'єднання Німеччини тощо. На зламі тисячоліть Польща залишалася для німців недостатньо знаною державою, а головним джерелом отримання інформації були засоби масової інформації. Відсутність чітко вираженого образу поляків і Польщі у німецькій масовій свідомості залишала можливість для подальших змін, хоча стереотипи сприйняття сусідніх народів змінюються повільно і важко.

Надалі доцільно буде розширити часові та географічні межі дослідження і вивчити формування образу Польщі і поляків у німецькому суспільстві напередодні та після прийняття Республіки Польщі до Європейського Союзу, а також провести порівняльний аналіз із іншими європейськими державами.

РЕЗЮМЕ

В статье рассматривается процесс формирования и изменения образа Польши и поляков в немецкой общественной мысли в конце XX века. Указываются факторы, повлиявшие на формирование имиджа - послевоенное историческое наследие, строительство коммунизма, «Солидарность», объединение Германии, европейская интеграция Польши и другие. Прозападная политика Польши и непосредственные

контакты немцев и поляков несколько улучшили видение гражданами Германии соседнего народа, но преодоление стереотипов - это сложное и длительная дело.

Ключевые слова: Польша, Германия, имидж, образ, общественность, стереотип.

SUMMARY

In the article the process of forming and changing of the image of Poland and the Polish in the German public opinion at the end of the 20th century is studied. The factors that have influenced the image formation are mentioned – the post war historical heritage, building of communism, “Solidarnosc”, uniting of Germany, European integration of Poland and others. The pro-western policy of Poland and the direct contacts between the Germans and the Polish have somewhat improved the way in which the citizens of Germany see the neighboring nation, but fighting stereotypes is a complicated and long lasting process.

Key words: Poland, Germany, image, public image, people, stereotype.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Polacy i Niemcy wystawiają sobie coraz lepsze oceny [електронний ресурс] // Fundacja Współpracy Polsko-niemieckiej – Режим доступу: <http://www.portalpoint.info/pdf/Polacy%20i%20Niemcy%20wystawiaja%20sobie%20coraz%20lepsze%20oceny.pdf>
2. Fałkowski M., Polska jako Wschód i jako Zachód Wzajemne postrzeganie Polaków i Niemców, wyniki najnowszych badań / M. Fałkowski // DIALOG. – 2002. – № 60. – 2002. – S.11-16.
3. Oniszczyk M. Polsko-niemieckie stosunki gospodarcze [електронний ресурс] / M. Oniszczyk // Stowarzyszenie Eksporterów Polskich – Режим доступу: http://www.eksporterzy.org/documents/2008-09-03_opracowanie/Wspolpraca%20polsko-niemiecka.pdf
4. Panas A. Polak, czyli kto? Obraz Polaka na podstawie artykułów niemieckojęzycznych opublikowanych w tygodniku „Forum” / A. Panas // Kultura – Media – Teologia. – 2011. – №5. – S. 8-19.
5. Ziemer K. Dwa stereotypy. Polska w oczach Niemców – wczoraj i dziś [електронний ресурс] / K. Ziemer // Laboratorium WIEZI. Instytut Analiz Społecznych i Dialogu. – Режим доступу: http://laboratorium.wiez.pl/teksty.php?dwa_stereotypy
6. Olschowsky H. Lektüremuster. Polnische Literatur in der Literaturkritik der DDR / H. Olschowsky // Weimarer Beiträge. – 1989. – Zeszyt 3. – S. 357-382.